Іван Бунін

Легкий подих (Легке дихання)

Перекладач: А. Уліщенко, О. Уліщенко

На цвинтарі, над свіжим глиняним насипом, стоїть новий хрест із дуба, міцний, важкий, гладенький.

Квітень, дні сірі; пам'ятники цвинтаря, просторого, повітового, ще здалеку видно крізь голі дерева, і холодний вітер дзвенить і дзвенить порцеляновим вінком коло підніжжя хреста.

У самий же хрест вставлений досить великий, опуклий порцеляновий медальйон, а в медальйоні — фотографічний портрет гімназистки з радісними, напрочуд жвавими очима.

Це Оля Мещерська.

Дівчинкою вона нічим не вирізнялася в гурті коричневих гімназичних суконь: що можна було сказати про неї, окрім того, що вона одна з гарненьких, заможних і щасливих дівчаток, що вона здібна, але грайлива і безтурботно-байдужа до тих напучувань, що їй робить класна дама? Потім вона почала розквітати, розвиватися не щодень, а щогодину. У чотирнадцять років у неї були не лише тонка талія і стрункі ніжки, а вже добре окреслювалися груди і всі ті форми, чарівну привабливість яких ще ніколи й ніхто не зміг передати словами; у п'ятнадцять вона стала вже красунею. Як же акуратненько зачісувалися її подруги, якими чепурненькими були, як стежили за своїми стриманими жестами! А вона нічого не боялася — ні плям від чорнила на пальцях, ні розпашілого обличчя, ні розкуйовдженого волосся, ні оголеного коліна, коли, бувало, впаде. Якось непомітно, хоч вона про те зовсім не дбала, прийшло до неї все те, що так вирізняло її протягом

останніх двох років з усієї гімназії, — вишуканість, ошатність, спритність, ясний блиск очей... Ніхто так не танцював на балах, як Оля Мещерська, ніхто так не бігав на ковзанах, як вона, ні за ким на балах не упадали так, як за нею, і чомусь нікого так не любили молодші класи, як її. Непомітно стала вона дівчиною, і якось непомітно пішла про неї в гімназії недобра, і вже пішли пересуди, що вона легковажна, що не може жити без залицяльників, що в неї безтямно закоханий гімназист Шешнін, що начебто й вона його кохає, але така мінлива у поводженні з ним, що він намагався заподіяти собі смерть...

В останню свою зиму Оля Мещерська зовсім з глузду спала через веселощі, як поговорювали в гімназії. Зима була сніжна, сонячна, морозяна, рано сідало сонце за високий ялинник засніженого гімназичного саду. Завжди погоже, променисте, воно обіцяло на завтра мороз і сонце, гуляння на Соборній вулиці, рожевий вечір, музику, а на ковзанці в міському саду веселу юрбу, серед якої Оля Мещерська здавалася найбезтурботнішою, найщасливішою. І от одного разу, на великій перерві, коли вона мов вихор носилася по залу, а першокласниці ганялися за нею й від захоплення верещали, її несподівано покликали до начальниці. Вона відразу ж зупинилася, глибоко зітхнула, швидким і вже звичним жіночим рухом поправила волосся, підсмикнула куточки фартуха до плечей і, сяючи очима, побігла нагору. Начальниця, ще досить молода, але вже сива жінка, спокійно сиділа з плетінням у руках за письмовим столом, під царським портретом.

— Здрастуйте, mademoiselle1 Мещерська, — сказала вона по-французьки, не підводячи очей від плетіння. — Я, на жаль, уже не вперше змушена викликати вас сюди, щоб говорити про вашу поведінку.

— Я слухаю, madame2, — відповіла Мещерська, підходячи до столу, дивлячись на неї ясними і жвавими очима, але без будь-якого виразу на обличчі, і присівши так легко і граціозно, як тільки вона одна вміла.

— Слухати ви мене будете неуважно, я, на жаль, переконана в цьому, — сказала начальниця і, потягнувши нитку та закрутивши на

лакованій підлозі клубок, на який з цікавістю подивилася Мещерська, підвела очі: — Я не буду повторювати те саме, не буду говорити надто довго, — сказала вона.

Мещерській дуже подобався цей напрочуд чистий і просторий кабінет, що так добре дихав у морозяні дні теплом блискучої голанки і свіжістю конвалій на письмовому столі. Вона подивилася на молодого царя, намальованого на весь зріст серед якогось блискучого залу, на рівний проділ у молочно-білому, акуратно зачесаному волоссі начальниці й мовчки чекала.

— Ви вже не дівчинка, — багатозначно мовила начальниця, у глибині душі починаючи дратуватися.

— Так, madame, — просто, майже весело відповіла Мещерська.

— Але й не жінка, — ще багатозначніше мовила начальниця, і її матове обличчя трохи почервоніло. — Передусім, — це ж яка зачіска у вас? Це жіноча зачіска!

— Не моя в тім провина, madame, що в мене гарне волосся, — відповіла Мещерська і ледь торкнулася обома руками своєї гарно прибраної голови.

— Он як, не ваша провина! — сказала начальниця. — Не ваша провина в тім, що у вас така зачіска і що в ній дорогі гребені, не ваша провина, що розоряєте своїх батьків на черевички за двадцять карбованців! Але, повторюю вам, ви геть забуваєте, що досі ще гімназистка...

І тут Мещерська, не втрачаючи простоти і спокою, раптом чемно перебила її:

— Пробачте, madame, ви помиляєтеся: я жінка. І винен у цьому — знаєте хто? Друг і сусід тата, а ваш брат, Олексій Михайлович Малютін. Це трапилося минулого літа в селі...

А через місяць після цієї розмови козачий офіцер, негарний і на вигляд плебей, який не мав нічогісенько спільного з тим колом, до якого належала Оля Мещерська, застрелив її на платформі вокзалу, серед великого натовпу, який щойно прибув з потягом. І неймовірне зізнання Олі Мещерської, що приголомшило начальницю, цілком підтвердилося: офіцер заявив судовому слідчому, що Мещерська звабила його, була з ним близькою, заприсяглася, стати його дружиною, а на вокзалі, у день вбивства, проводжаючи його до Новочеркаська, раптом сказала, що їй і на думку ніколи не спадало кохати його, що всі ці розмови про шлюб — то тільки кпини, і дала йому прочитати ту сторінку щоденника, де говорилося про Малютіна.

— Я переглянув ці рядки і відразу, на платформі, де вона гуляла, чекаючи, поки я закінчу читати, вистрілив у неї, — сказав офіцер. — Ось той щоденник, погляньте, що було написано в ньому десятого липня минулого року.

У щоденнику було написано таке:

"Зараз друга година ночі. Я міцно заснула, але відразу ж прокинулася... Тепер я стала жінкою! Тато, мама і Толя, усі виїхали до міста, я залишилася одна. Я була такою щасливою, що одна! Я вранці гуляла в садку, в полі, була в лісі, мені здавалося, що я самісенька в усьому світі, і я думала так добре, як ніколи ще в житті. Я й обідала одна, потім цілу годину грала, під музику в мене було таке відчуття, що я житиму завжди і буду такою щасливою, як ніхто. Потім заснула у тата в кабінеті, а о четвертій годині мене розбудила Катя, сказала, що приїхав Олексій Михайлович. Я йому дуже зраділа, мені було так приємно прийняти його і розважати. Він приїхав на парі своїх в'яток, дуже красивих, і вони весь час стояли біля ґанку; він залишився, бо йшов дощ і йому хотілося, щоб до вечора просохло. Він шкодував, що не

застав тата, мав бадьорий вигляд і тримав себе зі мною кавалером, багато жартував, кажучи, що давно закоханий у мене. Коли ми гуляли перед чаєм у садку, була знову чарівна погода, сонце виблискувало в мокрих деревах, щоправда, стало зовсім холодно, і він вів мене під руку і говорив, що він Фауст із Маргаритою. Йому п'ятдесят шість років, але він ще дуже гарний і завжди добре вдягнений, пахне англійським одеколоном, і очі зовсім молоді, чорні, а борода елегантно розділена на дві довгі половинки й зовсім срібна. За чаєм ми сиділи на скляній веранді, я відчула, що ніби трохи нездужаю і прилягла на тахту, а він палив, потім пересів до мене, почав знову говорити якісь милі речі, потім розглядати й цілувати мою руку. Я закрила обличчя шовковою хусткою, і він кілька разів поцілував мене в губи через хустку... Я не розумію, як це могло трапитися, я збожеволіла, я ніколи не думала, що я така! Тепер мені один вихід... Я відчуваю до нього таку відразу, що не можу пережити цього!.."

Місто за ці квітневі дні стало чистим, сухим, бруківка в ньому посвітлішала, і по ній легко і приємно було йти. Щонеділі, після обідні, Соборною вулицею, що веде до виїзду з міста, простує маленька жіночка в жалобі, в чорних лайкових рукавичках, тримаючи парасольку з чорного дерева. Вона переходить по шосе брудний майдан, де багато закопчених кузень, а з поля дме вітерець; далі, між чоловічим монастирем і острогом, біліють хмари на небосхилі і сіріє весняне поле, а потім, коли обережно перейдеш поміж калюжами під стіною монастиря і повернеш ліворуч, то побачиш великий низький сад, обнесений білою огорожею, над воротами якої намальована Божа Матір. Маленька жіночка дрібно хреститься і звично йде головною алеєю. Дійшовши до лави, що навпроти дубового хреста, вона сидить на вітрі й на весняному холоді годину, другу, доки зовсім не змерзнуть її ноги в легких черевиках і рука у вузькій лайці. Слухаючи весняних птахів, що солодко співають навіть у холод, слухаючи дзвін вітру в порцеляновому вінку, вона думає іноді, що віддала б півжиття, аби не було перед її очима цього мертвого вінка. Цей вінок, цей пагорб, дубовий хрест! Хіба можна уявити, що під ним та, чиї очі так безсмертно сяють з цього опуклого порцелянового медальйона на хресті, і як сполучити з цим

чистим поглядом те жахливе, що поєднано тепер з ім'ям Олі Мещерської? Але в глибині душі маленька жінка щаслива, як усі пристрасно віддані якійсь мрії люди.

Жінка ця — класна дама Олі Мещерської, немолода дівчина, котра давно живе якоюсь вигадкою, що замінює їй справжнє життя. Першою такою вигадкою був її брат, бідний і нічим не примітний прапорщик, — вона поєднала всю свою душу з ним, з його майбутнім, яке чомусь уявлялося їй чудовим. Коли його вбили під Мукденом, вона переконувала себе, що працює задля ідеї. А смерть Олі Мещерської полонила її новою мрією. Тепер Оля Мещерська — предмет її невідступних дум і почуттів. Вона ходить на її могилу кожного свята, годинами не відводить очей з дубового хреста, згадує бліде личко Олі Мещерської у труні, серед квітів — і те, що якось підслухала: одного разу, на великій перерві, гуляючи по гімназичному саду, Оля Мещерська швидко, швидко говорила своїй найкращій подрузі, повній, високій Суботіній:

— Я в одній татовій книзі, — у нього багато старовинних смішних книг, — прочитала, якою має бути жіноча врода. Там, розумієш, стільки наговорено, що усього й не запам'ятаєш: ну, звісно, чорнявою, з очима, в яких кипить смола, — Їй-богу, так і написано: в яких кипить смола! — чорні, як ніч, вії, рум'янець, що ніжно виграє, тонкий стан, довші, ніж звичайно, руки, — розумієш, довші, ніж звичайно! — маленька ніжка, помірно великі груди, правильно закруглена литка, коліна кольору черепашки, похилі плечі, — я багато чого майже напам'ять завчила, ба все це так правильно написано! — але чи знаєш ти, що найголовніше? — легкий подих! А в мене ж він є, — ти послухай-но, як я зітхаю, — адже справді є?

Тепер цей легкий подих знову розвіявся у світі, у цьому хмарному небі, у цьому холодному весняному вітрі.

(1916)

1 mademoiselle — дівиця, панянка (фр.).

2 madame — пані (фр.).